

De dynamische schooldag in historisch perspectief

Tijdens schooldagen zitten kinderen te veel stil. Tegenwoordig is dit onderwerp nog net zo actueel als honderd jaar geleden. Door schooldagen dynamischer in te richten, voelen leerlingen zich beter, gaan de leerprestaties omhoog en gaat de gezondheid van leerlingen vooruit. Hoe werd hier honderd jaar geleden tegen aangekeken? Hoe kreeg de ambitie om schooldagen dynamischer te maken toen vorm? En wie waren destijds verantwoordelijk voor het integreren van beweging in de dagelijkse praktijk op en om de school?

TEKST JELLE ZONDAG

Opvallende gelijkenissen

Het *Mulier Instituut* zette enkele jaren geleden de voordelen van het regelmatig deelnemen aan sport- en beweegactiviteiten op een rij (Collard e.a., 2014). Sportieve beweging zorgt ervoor dat de hersenen beter functioneren, dat de aandacht en het concentratievermogen van leerlingen vooruitgaan en dat hun fitheid en motorische vaardigheden verbeteren. Ook kan sport een positief effect hebben op sociaal gedrag, zelfbeeld en zelfvertrouwen van kinderen. De effecten hiervan op de schoolprestaties van leerlingen zijn moeilijk meetbaar, maar wijzen voorzichtig in positieve richting.

Om sportieve beweging een meer integraal onderdeel van schooldagen te maken, worden in het rapport drie belangrijke momenten onderscheiden: de lessen bewegingsonderwijs, sport en bewegen in de pauze en in de klas, en sport en bewegen na schooltijd. Een blik op de geschiedenis leert dat de voordelen die in het rapport naar voren komen opvallende gelijkenissen vertonen met de argumenten die bewegingsonderwijzers rond 1900 gebruikten om hun vakgebied te promoten. En dat zij zich ook destijds binnen én buiten de lesuren inspanden om de dagen van jongeren dynamischer te maken.

Een achtergesteld vak

Met de beweegvriendelijkheid van schooldagen was het in de decennia rond 1900 beroerd gesteld (Zondag, 2019 en 2021). Aan het einde van de negentiende eeuw stond gymnastiek op de lagere- en middelbare scholen vooral in de grote steden en met de nodige beperkingen op het programma en werd het in het hoger onderwijs – d.w.z. op de gymnasia – nauwelijks

gedoceerd. In de decennia hierna verbeterde de situatie in het middelbaar onderwijs langzaam, maar bleef het bewegingsonderwijs op basisscholen en gymnasia een achtergesteld vak. In de jaren dertig was lichamelijke opvoeding inmiddels op alle vormen van onderwijs verplicht gesteld, maar werden in honderden gemeenten vrijstellingen voor het vak verleend. Bovendien gingen veel leerlingen maar tot hun twaalfde naar school. In 1935 verliet 90% van de scholieren de school voor hun dertiende levensjaar, een percentage dat in de decennia daarvoor nog hoger lag.

Life skills

Ondanks de moeilijke omstandigheden was bewegingsonderwijzers er veel aan gelegen de bestaande situatie te verbeteren. Een van de belangrijkste taken van de Vereniging van Gymnastiekonderwijzers in Nederland – vroeger de naam van de KVLO – was om het belang van sportieve beweging aan het grote publiek en de politiek duidelijk te maken. De actiebereidheid van de vakvereniging was sinds de oprichting groot. In de decennia na 1900 bestookte het verenigingsbestuur de Minister van Binnenlandse Zaken met petitie waarin zij het belang van dynamische schooldagen uiteenzetten.

In de propaganda voor het vakgebied brachten bewegingsonderwijzers een aantal argumenten naar voren die tegenwoordig nog steeds opgeld doen: sportieve beweging is goed voor de gezondheid, verbetert de schoolprestaties en bereidt leerlingen voor op hun latere leven in de maatschappij. Vakgenoten propageerden honderd jaar geleden dat het bewegingsonderwijs een scala aan begerenswaardige *life skills* ontwikkelde: moed, wilskracht, doorzettingsvermogen, besluitvaardigheid, zelfvertrouwen, samenwerkingsvermogen, discipline, gemeenschapszin, etc. Dit benoemden zij ook als zodanig: de 'levensgereedheid' van scholieren ging volgens VGON-kopstukken door lessen bewegingsonderwijs aanmerkelijk vooruit.

Daarnaast brachten zij een aantal argumenten naar voren die tegenwoordig wat gedateerd overkomen. Bewegingsonderwijs zou jongens tot goede soldaten maken, die de landsverdediging op orde konden brengen, terwijl meisjes door sportieve beweging werden voorbereid op wat hun belangrijkste taak werd geacht: het moederschap. Vanaf de jaren twintig speelden vrouwen buitenshuis een grotere rol in de maatschappij en gingen bewegingsonderwijzers het vakgebied ook propageren om meisjes vergelijkbare levensvaardigheden bij te brengen als jongens.

De actiebereidheid van de vakvereniging resulteerde niet direct in grote veranderingen. Lange tijd was de weerstand van schoolhoofden, onderwijzers en andere onderwijsbetrokkenen tegen sportieve beweegactiviteiten groot. Zij zagen het nut van deze onbekende en dus onbeminde inspanningen niet in. De strijd voor meer

en beter bewegingsonderwijs is dan ook een constante in de geschiedenis van de vakvereniging. Zo organiseerde de Vereniging voor Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding in Nederland – zoals de KVLO inmiddels heette – in de jaren dertig in samenwerking met het Nederlands Olympisch Comité grote propagandadagen voor de lichamelijke opvoeding, die veel aandacht trokken.

Beweegbreaks

Mede door de weerstand van schoolhoofden en onderwijsautoriteiten moesten bewegingsonderwijzers bij de uitoefening van het vak veel obstakels overwinnen. Op veel scholen waren simpelweg geen uren en faciliteiten voor bewegingsonderwijs beschikbaar. In praktijk hadden de lessen daarom eerder het karakter van *beweegbreaks* dan van volwaardige lessen in lichamelijke opvoeding. Foto's uit onderwijsbrochures uit de decennia rond 1900 laten zien hoe jongens, en soms meisjes, in hun schooluniformen staan opgesteld op de speelplaatsen voor schoolgebouwen. Daar werken zij een programma af van rek- en strek oefeningen op de plaats, de zgn. vrije- en ordeoefeningen.

Leraren en leerlingen die voor deze oefeningen een schoolplein tot hun beschikking hadden vormden op veel scholen echter nog een uitzondering. Vaak werden de oefeningen ook in het klaslokaal, tussen de schoolbanken uitgevoerd.

Na schooltijd

Omdat de mogelijkheden binnen schoolverband beperkt waren, zetten bewegingsonderwijzers zich ook buiten de lesuren in om jongeren in beweging te krijgen. In de decennia rond 1900 vervulden vrijwel alle gymnastiekonderwijzers functies in het gymnastiekverenigingsleven, als trainers en bestuurders. Ook traden zij op als oefenmeester van lokale burgerwachten, die zich inzetten voor de fysieke en militaire versterking van Nederlandse jongens en mannen. Dat was deels noodzaak, omdat zij op deze manier een zakcentje konden bijverdienen om hun karige salarissen aan te vullen. Belangrijk in het kader van de dynamische (school)dagen waren de openbare speelplaatsen, die vanaf het einde van de negentiende eeuw in de grote steden van het land werden geopend. Op deze speelterreinen konden jongeren onder toezicht sporten, spelen en gymnastiseren. De doelgroep bestond vooral uit kinderen uit de lagere sociale klassen, voor wie de straat eigenlijk de enige speelplaats was. Bewegingsonderwijzers traden op de speelterreinen op als toezichthouder en spelleider.

Uit een overzicht in het *Correspondentieblad van de Vereniging van Gymnastiek-Onderwijzers in Nederland* uit 1910 blijkt dat de VGON-leden zich in vrijwel alle grote en middelgrote Nederlandse steden op deze speelplaatsen inzetten om sportieve beweging een integraal onderdeel van het leven van kinderen en jongeren te maken. Een goed voorbeeld van een geëngageerde vakgenoot was de Haagse gymnastiekonderwijzer Graafland. Hij was in de Hofstad bestuurslid en hoofdleraar van de vereniging Haagsche Volksspeelpleinen. Met hulp van vier andere onderwijzers zorgde hij ervoor dat 6.000 leerlingen van 28 Haagse scholen in de zomermaanden op het speelplein terecht konden. Ook 200 jongens en 157 meisjes die de school al verlaten hadden, deden er onder toezicht en leiding aan spel en sport.

Bewegingsonderwijzers als spilfiguren

Doordat bewegingsonderwijzers zich binnen én buiten schoolverband inzetten voor het integreren van sportieve beweging in het

leven van jongeren ontwikkelden zij zich tot dé spilfiguren in de lichamelijke opvoeding van de jeugd. Zij werkten daarbij samen met lokale actoren, zoals gemeenten, plaatselijke bonden voor lichamelijke opvoeding, lokale afdelingen van de Nederlandse Bond voor Lichamelijke Opvoeding (NBVLO), burgerwachten en paramilitaire verenigingen, speeltuinverenigingen en kinderbonden. In de jaren twintig en dertig waren zij de aangewezen personen om leiding te geven in de opkomende jeugdbewegingen zoals de padvinderij, waar sportieve activiteiten in de buitenlucht een centraal onderdeel vormde van de opvoedingsprogramma's. Bewegingsonderwijzers waren zich bewust van de invloed die zij door deze centrale positie konden uitoefenen. De oprichters van de Amsterdamse Academie van Lichamelijke Opvoeding schreven in een informatiebrochure bij de oprichting van dit instituut dat bewegingsonderwijzers meer inzicht in en invloed op het karakter van leerlingen hadden dan andere onderwijzers, omdat zij ook buiten de lesuren zoveel contact met jongeren hadden. De ALO had daarom de missie sportieve beweging binnen én buiten schoolverband naar een hoger plan te tillen.

Foto's

uit het Correspondentieblad

Referenties

Boom, J.A. van der (1911). *De aanvallen op de Nederlandsche schoolgymnastiek weerlegd*. Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon

Collard, D., Boutkan, S., Grimberg, L., Lucassen, J. en Breedveld, K. (2014). *Effecten van sport en bewegen op basisschool*. Utrecht: Mulier Instituut via <https://www.kennisbankportenbewegen.nl/?file=3678&&m=1422883370&&action=file.download>

Graafland, N.M. (red.) (1930). *De Lichamelijke Opvoeding. Orgaan van de Vereniging van Leraars en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding in Nederland, jaargang 24*

Luiting, J.H. en Meilink, A.B. (red.) (1910). *Correspondentieblad van de Vereniging van Gymnastiek-Onderwijzers in Nederland, jaargang 7*

Zondag, J. (2019). Voor 't Heil van Nederland. *De Sportwereld, nummer 90*, p. 4-9

Zondag, J. (2021). *Volkskracht. Sport, lichamelijke opvoeding en de versterking van Nederland*. Amsterdam: Boom (te verschijnen)

De afbeeldingen zijn afkomstig uit een brochure van J.A. van der Boom en het tijdschrift *De Lichamelijke Opvoeding* (zie bronnenlijst).

Jelle Zondag promoveert op 26 mei aan de Radboud Universiteit Nijmegen op een proefschrift over de geschiedenis van sport en lichamelijke opvoeding in Nederland. Een publieksboek, getiteld 'Volkskracht. Sport, lichamelijke opvoeding en de versterking van Nederland, 1880-1940' is voor een introductietarief te bestellen bij Uitgeverij Boom.

Contact

zondag.jelle@gmail.com

Kernwoorden

geschiedenis, dynamische schooldag